

TÜRKİYE'DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ KURULUŞU ÜZERİNE TEMEL TARTIŞMALAR: KALKINMA, EĞİTİM VE MİLLİ GÜVENLİK

Arş. Gör. Süleyman İlaslan
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Özet

Türkiye'de ilk düzenli televizyon yayınları 31 Ocak 1968'de başlamıştır. Ancak, Türkiye'nin televizyonla tanışması, ilgilenmeye başlaması ve bir televizyon şebekesi kurulması için girişimlerde bulunulması çok daha eskilere dayanmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de televizyon kurulmadan çok önce başlayan ve televizyonun kuruluşuna kaynaklık eden tartışmalar ele alınacaktır. Bu çerçevede, Türkiye'de televizyona yönelik ilk ilgilerin başladığı 1930'ların başından, ilk kez bir televizyon şebekesi kurma girişimlerinin başladığı 1950'lere ve oradan da ilk televizyon yayınlarına başladığı 1968 yılına kadar olan dönemde, Türkiye'de televizyon konusunda yürütülen siyasi, toplumsal ve ekonomik tartışmalara ve her seferinde gerçekleştirilemeyen televizyon kurma girişimlerine odaklanılacak ve az gelişmiş bir ülkede yönetici sınıfların kalkınma, eğitim ve milli güvenlik gibi kavramlara dayanarak yeni teknolojilerle kurdukları sorunlu ilişkiler sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Televizyon, Tarih, Eğitim, Kalkınma, Milli Güvenlik

The Fundamental Debates Around Establishment of Television Broadcasting in Turkey: Development, Education and National Security

Abstract

The first regular television broadcasts started on 31.01.1968 with TRT Ankara Television in Turkey. But first interest and attempts to establishment of television station based much older than this date. This study focuses on television debates which began long before the establishment of television and formed the foundation of television in Turkey. In this context I will examine first interest about television between 1930s-1950s and political, social and economic debates, which concentrate around attempts to establishment of television between 1950 -1968 and troubled relationship with technology of ruling class that founded on the basis of concepts such as education, development and national security in a less developed country.

Keywords: Television, History, Education, Development, National Security

Giriş

Tüm dünyada olduğu gibi, televizyon, Türkiye'de de kurulmadan çok önce kendisinden söz ettirmeye ve tartışma konusu olmaya başlamıştır. Bu anlamda,

Türkiye’de televizyona yönelik ilk ilgiler, dünyada televizyonun keşfi ve yayılmaya başlamasıyla paraleldir. Yeni bir teknoloji olarak televizyonun keşfi ve gelişimi 1930’lar boyunca Türkiye’de de yakından takip edilmiş, 1940’larda artarak süren bu ilgi, 1950’lerde televizyon kurma isteği ve girişimlerine dönüşerek yoğunluk kazanmış ve 1960’larda, özellikle Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları çerçevesinde, siyasi gündemin önemli tartışmaları arasında yerini almıştır. Bu uzun tartışma sürecine ve girişimlere rağmen, ilk televizyon yayınları ancak 1968 yılında başlatılabilmektedir.

Televizyon konusunun böylesine uzun bir süre gündemdeki yerini koruması ve hükümetlerin ara ara bu konuda girişimlerde bulunması Türkiye’de insanların televizyonla tanışmasında ve televizyon fikrini benimsemesinde önemli bir unsur olmuştur. Televizyonun ülke için gerekli olup olmadığı ve ne zaman kurulacağı konuları etrafında sürdürülen bu tartışmalarda, özellikle, televizyonun eğitim ve kalkınmada oynayacağı “büyük” role vurgu yapılmıştır. Ayrıca, daha önce radyo tartışmalarında ön plana çıkarılan, radyonun milli güvenlik ve ülkenin birlik beraberliğinin sağlanmasında çok önemli bir role sahip olduğu vurgusu televizyon için de sık sık dile getirilmiştir. Bu çerçevede, radyo ve televizyon yayıncılığı daha en başından devletin toplumu eğitme, biçimlendirme ve yönlendirme aracı olarak görülmüş ve bir milli güvenlik meselesi çerçevesine hapsedilerek hemen her zaman kontrol altında tutulması gereken bir alan olarak ele alınmıştır.

Televizyonun kuruluşu üzerine yürütülen tartışmalar, teknolojiyi ithal eden az gelişmiş bir ülkede, egemen sınıfların bu yeni teknolojiden beklentilerini ve devletin yayıncılığa yaklaşımını göstermesi açısından da önemlidir. Bu beklentiler doğrultusunda yapay bir ihtiyaç algısı yaratılmaya ve televizyonun kuruluşuna temel sağlayacak meşruiyet zemini hazırlanmaya çalışılmıştır. Ancak, teknik açıdan gerekli altyapı hazırlıkları ve planlama bir türlü yapılmamıştır. Türkiye’de televizyona yönelik bu erken ilgiye ve uzun soluklu tartışma sürecine rağmen, televizyonun kuruluşu için atılan ilk somut adımlar ve gerekli planlama çalışmaları 1960’ların ikinci yarısından itibaren hayata geçirilmiş, televizyonun

yıllık yatırım programlarına alınması ise ancak 1971 yılından itibaren gerçekleştirilmiştir (DPT, 1971). Bu çerçevede, makalede 1930'lerden itibaren Türkiye'de şekillenmeye başlayan televizyon ilgisi ele alınacak ve özellikle de, 1950'li yıllardan 1968 yılına kadar olan sürede, televizyon kurma girişimleriyle birlikte yoğunluk kazanan ve televizyon yayıncılığının kuruluşuna kaynaklık eden tartışmalar incelenecektir. Çalışmamızın temel veri kaynakları Meclis tutanakları, gazeteler, dergiler ve konuyla ilgili Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) belgelerinden oluşmaktadır.

Televizyondan Önce de Televizyon Vardı¹

John Nerone iletişim tarihinin belirli bir vektörünün doruk noktasını temsil eden televizyonla birlikte yayıncılık konusundaki tartışma çerçevesinin de değiştiğini ve tartışmaların televizyon üzerine odaklanmaya başladığını belirtmektedir (2006: 100). Bu anlamda, gerek akademik gerekse diğer mecralarda tartışma ve incelemelerin odak noktası haline gelen televizyon, birçok ülkede, kurulmadan çok önce kendisinden söz ettirmeye başlamıştır (Adamou vd.: 2008).

Knut Hicethier televizyon çalışmalarının 17. yüzyıla kadar uzandığını, ancak görüntülerin iletimi çerçevesinde yeni bir araç olarak düşünölmeye başlanmasının 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarına denk geldiğini belirtmektedir. Televizyonun yeni bir teknoloji olarak ortaya çıkışı da bu dönem gerçekleşmiştir. 1930'lara gelindiğinde, teknolojik keşfinin yanı sıra, yayıncılık alanında da kurumsallaşma dönemine girmiş ve ilk program planları ve denemeleri yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar, aynı dönemde, televizyona karşı kamusal bir ilginin oluşmasına da yol açmıştır (2008: 55, 69). 1930'ların ilk yarısına kadar radyo yayıncılığı alanında kurumsallaşmasını tamamlamış ve alanın önemli aktörleri haline gelmiş NBC, CBS ve BBC gibi kurumlar, aynı zamanda, televizyon yayıncılığının da öncüleri olmuşlardır (Briggs ve Burke, 2011: 241).

¹ Bu başlık, Nerone'un televizyon çalışmalarının uzun tarihini tanımlarken kullandığı bir cümleden alıntılanarak koyulmuştur (2006: 100).

1930'dan itibaren Almanya, İngiltere ve ABD'de deneme niteliğinde televizyon yayınları yapılırken, ilk düzenli yayınlara Mart 1935'te Almanya'da başlanmıştır. Ancak, televizyonun daha geniş kitleler tarafından tanınması 1936 Berlin Olimpiyatları'nın yayınlanmasıyla gerçekleşmiştir. Ardından, 1939'a kadar, Fransa, İngiltere ve Amerika'da da yayınlara başlanmıştır. Böylece, İkinci Dünya Savaşı başlamadan kısa bir süre önce, ilk televizyon yayınları gerçekleştirilmiş, ancak alandaki gelişmeler savaşın patlak vermesiyle kesintiye uğramıştır (Crowley ve Heyer, 2010: 360; Elsner vd., 1990: 193; Hickethier, 2008: 56, 69-72).

1930'lar televizyon yayıncılığında ziyade televizyonun keşfi ve gelişimi üzerine denemelerin hakim olduğu bir dönem olsa da (Briggs ve Burke, 2011: 260), 1930'ların ikinci yarısında yaşanan hızlı gelişmeler 1939'un televizyon senesi olacağı düşüncesini bile ortaya çıkarmıştır (Cumhuriyet, 04.04.1939: 5), ancak İkinci Dünya Savaşı bunun gerçekleşmesini engellemiştir. Bu ara döneme rağmen, yalnız ilk yayınları gerçekleştiren ülkelerde değil, diğer ülkelerde de televizyon konusu ilgi uyandırmaya ve incelenmeye başlamıştır. Savaşın bitmesiyle birlikte İngiltere gibi öncü ülkelerin tekrar televizyon yayınlarını başlatması ise televizyonun gerek toplumsal gerek siyasi alanda daha fazla ilgi uyandırarak ele alınmasına yol açmış, 1950'ler ise hem televizyonun bir kitle iletişim aracı olarak ortaya çıkışına, hem de hızla tüm dünyaya yayılışına tanıklık etmiştir (Hickethier, 2008: 56). 1960'lar ise televizyonun tüm dünyaya yayıldığı, televizyon yayıncılığının kendi sınırlarını belirlediği ve daha profesyonel bir yapıya kavuştuğu dönem olmuştur (Briggs ve Burke, 2011: 267, 269).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında televizyon Amerika'da hızlı bir gelişme sürecine girerken, Avrupa'da daha yavaş bir gelişim göstermiştir (Hickethier, 2008: 74). Hickethier, 1950'lerin ortalarına gelindiğinde televizyonun, Avrupa'da, giderek bir "Amerikan aracı" olarak algılanmaya ve yeni, modern batı yaşam tarzının bir sembolü olarak görülmeye başladığını, Soğuk Savaş'ın ise politik bir araca dönüşmesine yol açtığını belirtmektedir. Bu çerçevede Batı Avrupa ülkelerinde tüketimi arttırıcı, boş zamanı dolduran ve bireyselliği teşvik eden bir

araç haline gelirken, Doğu ülkelerinde daha politik ve ideolojik amaçlar için kullanılan bir araca dönüşmüştür (2008: 74-75). Böylece televizyon da, tıpkı radyo gibi, toplumsal ve politik yaşamda üstleneceği temel rollere bürünmüştür.

1950'ler boyunca televizyon hızlı gelişimini sürdürürken, bir taraftan da, radyo yayıncılığı ile olan ilişkisi ve benzerliği tartışma konusu olmaya başlamıştır. Bu dönemde televizyon teknolojik, toplumsal, kültürel ve politik anlamlarda radyonun bir uzantısı olarak görülmüştür (Adamou, vd., 2008: 85). Bir yandan televizyon yayıncılığı biçimlendirilmeye çalışılırken, diğer yandan da, tıpkı radyo gibi, eğitim, kültür ve eğlence alanlarında önemli roller üstlenebilecek bir araç olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, televizyonun önemli bir kitle iletişim aracı olmaya başladığının fark edilmesi, radyonun kaderini paylaşarak, tüm dünyada politik müdahalelerin ve kontrol mücadelelerinin temel hedefi haline gelmesine yol açmıştır (Adamou vd. 2008; Briggs ve Burke, 2011: 264-273).

Türkiye'de Televizyonun Keşfi ve Gelişimine Yönelik İlk İlgiler

Türkiye'de televizyona dair ilk haber ve incelemeler, dünyada gerçekleştirilen deneme çalışmalarına paralel olarak, 1930'ların başlarına kadar uzanmaktadır. Cumhuriyet gazetesi, Haziran 1932'de, televizyon çalışmalarının giderek başarıya ulaştığı ve televizyonun "uzaktaki manzara ve sesleri yakınlaştırarak" mesafeleri kaldıran bir keşif olma yolunda hızla ilerlediğini duyurmaktadır (17.4.1931: 3; 11.06.1932). Bu andan itibaren, 1935 yılına kadar, televizyon çalışmalarına dair haberlere yer verilse de, tüm dünyada olduğu gibi, bu yeni aracın ne olduğuna ve nasıl bir gelişme göstereceğine dair pek fikir sahibi olunmadığı da açıkça görülmektedir. 1935 yılında ise, artık, televizyona dair daha net bilgilere yer verilmektedir. Çünkü 1935 ve sonrası, yeni bir araç olarak televizyonun keşfinin tamamlandığı ve Amerika, İngiltere ve Almanya'da ilk istasyonların kurularak deneme yayınlarına başlandığı bir dönemdir. Televizyon çalışmalarında sona yaklaşıldığı ve televizyonun çok yakında insanların gündelik yaşamlarında yerini alacağı, Haziran 1935'te, Cumhuriyet'ten şöyle duyurulmaktadır: "Televizyon, fenni hayal safhasından laboratuvar işlerinin

mahdud çerçevesine geçti ve şimdi, artık, oradan dünyaya yayılarak, telsiz, telgraf, radyo, telefon gibi herkesin malı olmağa başlıyor.” (27.06.1935: 6).

Bu dönemde, bir yandan televizyonun dünyadaki gelişimine dair haberler ve çeviri yazılar gazetelerde yayınlanırken, diğer yandan da Türkiye'nin televizyonla tanışmasına dair ilk girişimlerde bulunmaktadır. Bu çerçevede, Ağustos 1937'de Milli Sanayi Birliği tarafında gerçekleştirilen 9. *Yerli Mallar Sergisi*'nde ilk kez tanıtım amacıyla bir televizyon sisteminin sergileneceği duyurulmaktadır (Cumhuriyet, 22.07.1937: 2).

1940'lara gelindiğinde de televizyonun dünyadaki keşfi, tekniği ve gelişimi üzerine kaleme alınmış yazılar yayınlanmaya devam etmiştir. Ayrıca bu, devletin ilgili organlarının da televizyonla ilgilenmeye başladığı bir dönemdir. 1936'da radyo işletmeciliğinin doğrudan devletin idaresine alınmasının ardından bir süre PTT idaresinde kalan radyolar, devletin radyoları daha sıkı denetim altında tutma ve bir devlet organı olarak kullanma ihtiyacının bir yansıması olarak 1940 yılında kurulan Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü kontrolüne verilmiştir (Kocabaşoğlu, 2010: 108, 152-153). Böylece, televizyon konusu da bu müdürlük bünyesinde ele alınmaya başlanmıştır. 1940'larda Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yayınladığı *Radyo*² dergisinde televizyon tekniği ve yayıncılığını tanıtan yazılara da yer vermeye başlanmıştır. 15 Nisan 1943 tarihli sayıda televizyon konusunu ilk kez ayrıntılı olarak ele alan İbrahim Esgün “Uzaktan Görüm: Televizyon” başlıklı yazısında televizyonun keşfine ve tekniğine dair bilgilere yer vermektedir (1943: 6-7). Bir başka sayıda ise Nezih Manyas (1943), “Televizyonun İstikbali” adlı yazısında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında televizyonun önemli gelişmeler kaydedeceğini belirtmektedir.

Savaşın ardından, savaş öncesinde ilk adımları atmış olan ülkelerin yeniden televizyon yayınlarını başlatmaları Türkiye'de de yansımaları bulmuş, televizyona dair haberler ve inceleme yazıları artarak yayınlanmaya devam etmiştir. Bu dönemde yayınlanan yazılarda, televizyonun teknik gelişiminin yanı

² Bu dergi 1943 yılına kadar Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesinde yayınlanmış, 1943 Ağustos'undan itibaren de yeni kurulan Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü bünyesinde yayınlarına devam etmiştir.

sıra, artık güçlü bir iletişim aracı olmaya ve toplumsal ve siyasi hayatta giderek artan bir yer edinmeye başladığına değinilmeye başlanmıştır. Manyas, İngiltere’de televizyon yayınlarına 8 Haziran 1946’da tekrar başladığını haber verirken, televizyon yayınlarını başlatmış olan ülkelerde “bir televizyon alıcısına sahip olanlar her mahallenin en bahtiyar insanları sayılmakta” demektir. Bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: “televizyon, oturma odanızı bütün dünyaya hâkim olan bir nevi rasathaneye çevirmektedir; bir iki düğmeye dokunmakla insan memleketin herhangi bir köşesinde cereyan etmekte olan maçları veya yarışları, sinema ve piyesleri koltuğunun rahatını bırakmaksızın seyrebilmektedir” (1946: 15).

Ferda Kocaçimen, 1947 gibi erken bir tarihte, İngiltere ve Amerika’da radyonun giderek yerini televizyona bırakmaya başladığını belirtmektedir (1947: 15). 1940’ların sonunda ise, televizyonun artık “radyo gibi basit ve lüzumlu bir eğlence vasıtası haline gelmekte” olduğu ve bir eğitim aracı olarak radyodan daha etkin kullanılabileceği dillendirilmeye başlanmıştır (Serez, 1949: 13). Bu yazılardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye yayıncılık tekniğinin dünyadaki gelişimini kâğıt üzerinde yakından takip eden, ancak henüz radyo şebekesini bile bir türlü kuramamış bir ülkedir.

1930’lar ve 1940’larda gerek basında, gerekse Matbuat Umum Müdürlüğü’nün bünyesinde yayınlanan bu dergide televizyon konusunun yakından takip edilmesi, Türkiye’de televizyona duyulan ilginin çok erken bir tarihte yeşermeye başladığının açık bir göstergesidir. Ayrıca bu yazılar, Türkiye radyolarından sorumlu Basın-Yayın Genel Müdürlüğü’nün dünyada televizyon yayıncılığının gelişimini yakından takip ettiğini göstermesi açısından da önemlidir. Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nün bu ilgisi, 1950’lerde, bir televizyon istasyonu kurma isteği ve girişimlerine dönüşecek, özellikle 1950’lerin sonlarında bu istek ciddi bir boyut kazanacaktır. Ancak 1940’ların sonlarında Amerika ve İngiltere gibi öncü ülkelerde bile televizyonun henüz çok sınırlı bir alanda ve çok sınırlı sürelerle yayın yaptığını unutmamak gerekir (Hickethier, 2008: 74).

Televizyon İstasyonu Kurulması Konusundaki İlk Girişimler

Televizyon, Amerikalı şirketlerin girişimleriyle, Demokrat Parti (DP) hükümetlerinin 1950'ler boyunca sürekli gündemde tuttuğu siyasi bir vaat haline dönüşmüştür. 1940'ların ikinci yarısından itibaren, gerek CHP iktidarı gerekse DP iktidarları döneminde, dış siyasetin merkezine Amerika yerleşirken (Boratav, 2010: 321), televizyon kurulması için de Amerika'nın ön planda yer alması pek şaşırtıcı olmasa gerektir. Bu, Türkiye'nin kalkındırılması adına, yabancı uzmanların –başta Amerikalılar- sürekli ülkeye gelip gittiği ve yeni teklifler getirdikleri bir dönemdir. Özellikle teknolojik yeniliklerin ülkeye getirilmesi yönünde girişimler yapılmakta ve hükümet yetkilileriyle sürekli temaslar kurulmaktadır. Ayhan Çilingiroğlu, bu dönemin plansız, programsız bir dönem olduğunu ve yatırımlar kararlarının hiçbir ön hazırlık yapılmadan, yabancı uzmanların tekliflerine ve siyasi tabanını muhafaza etmek için halkın taleplerine cevap vermek isteyen Başbakan ve çevresindeki siyasi kadroların anlık kararlarına göre alındığını belirtmektedir (2010: 116-117, 119). Televizyon kurma isteği de yabancı uzmanların ve şirketlerin girişim ve teklifleriyle ülke gündemindeki yerini almıştır. Ancak, henüz radyolarını düzene oturtamamış ve yayıncılığın devletle olan sorunlu ilişkisini ele alamamış bir ülkede televizyon kurma girişimlerinde bulunulması, halk açısından, olmayan bir ihtiyacın yaratılmasından öte bir anlam taşımazken, aynısını radyoyu toplumu şekillendirme ve yönlendirme aracı olarak gören yönetici sınıflar için söylemek pek mümkün değildir. Bu dönemde, ülkenin yönetici sınıfları Amerika'yla kurduğu yakın temaslar sırasında televizyonla da tanışmış ve ilgilenmeye başlamışlardır. Örneğin, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes NBC gibi Amerikan televizyon kuruluşları ile temas halindedirler (Milliyet, 9.04.1952: 31.05.1954: 3; 4; 21.09.1958: 3; Cumhuriyet, 02.04.1954: 1, 6).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Amerika'yla kurulmaya başlanan yakın ilişkilerin yayıncılık alanındaki yansımalarından biri, daha 1950'de, Amerikan şirketleri tarafından Türkiye'de bir televizyon istasyonu kurulması için ilk önerinin yapılmasıdır. Buna göre, İstanbul'da bir televizyon istasyonu kurulmak istenmekte ve Amerikan şirketleri bu işi üstlenmek için hükümetle temaslarda bulunmaktadır. Bu andan itibaren, bütün 1950'ler boyunca, dünya

televizyon endüstrisinde hâkim konumda olan Amerikan şirketleri Türkiye’de de kendileri için yeni pazar arayışlarını sürdürecektir ve sürekli girişimlerde bulunacaklardır. Basın, Yayın-Turizm Genel Müdürü Dr. Halim Tevfik Alyot, 16 Kasım 1950’de, televizyon kurulacağı yönündeki söylentileri doğrulamış ve bazı Amerikan şirketlerinin kendilerine başvurduğunu, Ankara ve İstanbul’da birer istasyon kurmayı planladıklarını belirtmiştir (Cumhuriyet, 17.11.1950: 3). Bu, aynı zamanda, Türkiye’de televizyona yönelik ilginin, televizyon kurma girişimlerine dönüşmesinin de başlangıcıdır. Böylece, 1950’ler boyunca televizyon daha sık tartışılır hale gelecektir.

1952 yılına gelindiğinde yeni bir girişimde bulunulmuştur. Bu çerçevede, Amerika’dan bir heyet Türkiye’ye incelemelerde bulunmak üzere gelmiştir (Milliyet, 18.01.1952). Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’nün daveti üzerine Frank Holthusen, Dr. Wolter Dusehinsky ve Mr. Holstead’dan oluşan Amerikan heyeti 26 Ocak’ta Türkiye’ye gelmiş ve incelemeler yapmıştır (Milliyet, 27.01.1952: 1; Cumhuriyet, 27.01.1952:1). Heyetin Türkiye’ye geldiği gün yaptığı ilk açıklama, bir anlamda, tıpkı dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de televizyon tartışmalarının hangi noktalar üzerinden yürütüleceğini ve televizyonun dünyaya nasıl pazarlandığını göstermektedir: “Televizyon sadece bir eğlence vasıtası değil, aynı zamanda öğretici bir vasıta. Spor, ziraat ve kültür sahalarında büyük faydalar sağlamaktadır. Japonya’da kurduğumuz televizyon tesisatı, kalkınma safhasında en kuvvetli amillerden biri olmuştur” (Milliyet, 27.01.1952: 1).

Televizyonun, tıpkı radyo gibi, eğlendirmenin yanında çok önemli bir eğitim aracı olacağı düşüncesi, bu yeni aracın yaygınlaştırılmasında önemli bir dayanak noktası olmuştur. Bu çerçevede, televizyon bir kalkınma ve eğitim aracı olarak sunulmaya başlanmış, özellikle az gelişmiş ülkelerde bu rollerin önemine vurgu yapılmıştır.

Amerikalı heyet incelemeler sonrası, 4 Şubat 1952’de, bir basın toplantısı düzenlemiş ve Türkiye’de televizyon şebekesi kurulması için gerekli etütleri yaptıklarını, bu çerçevede İstanbul, İzmir ve Ankara olmak üzere üç istasyon

kurarak işe başlayabileceklerini, bu istasyonları 4 milyon dolara 14 ayda tamamlayabileceklerini belirtmiştir (Milliyet, 05.02.1952: 1). Ancak, bu girişimden de bir sonuç alınmamıştır. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş bu konuda Meclis'te kendisine yöneltilen soruya verdiği cevapta televizyon için bir takım girişimlerin yapıldığını doğrularken, bu girişimlerden bir sonuç alınmadığını belirtmiş, bununla birlikte televizyonun “mühim ölçüde seyircileri için terbiyevi ve enstrüktif bir hüviyet arz edecek” bir araç olacağını vurgulayarak, Türkiye için gerekli olduğunu belirtmeyi de ihmal etmemiştir (TBMM, 09.07.1953, C. 25, B. 105, O. 2: 447).

Bu girişimler, 1952'nin ilk aylarında, gazetelerde televizyon haberlerinin daha da yoğunlaşmasına yol açarken, aynı dönemde, Türkiye televizyon tarihi açısından önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu, Türkiye'nin ilk televizyon istasyonu olan İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Televizyonu'nun kuruluşudur. İstanbul Teknik Üniversitesinin televizyonla ilgilenmeye başlaması 1950'lerin başlarına dayanır. UNESCO'nun girişimleriyle Ekim 1950'de “Televizyonun bugünkü vaziyeti” konusunda bir konferans düzenlenen üniversitede, yalnızca ilgili bölümün değil, rektörlüğün de bu konuyla yakından ilgilendiği görülmektedir (Cumhuriyet, 21.10.1950: 2). Televizyon çalışmaları sürerken, Rektör Emin Onat Londra ziyaretinden sonra yaptığı açıklamada, ileri ülkelerde televizyondan ilim ve fen sahasında yararlandığını, üniversitenin de en kısa zamanda bu yeni teknolojiden yararlanmaya başlayacağını duyurmuştur. Onat, ülkenin teknik kalkınması konusunda İTÜ'ye önemli bir rol düştüğünü, bu çerçevede, gerek yetiştirilecek teknik elemanlarla gerekse teknik alanda yapılacak araştırma ve geliştirmelerle İTÜ'nün ülkeye önemli katkılarda bulunacağını belirtmektedir. Televizyon konusuna da bu açıdan yaklaştığı söylenebilir (Cumhuriyet, 10.07.1952: 3; 23.10.1951: 2). Böylece, ülkenin kalkınması ve eğitiminde önemli bir rol üstleneceği düşünülen televizyonun eninde sonunda Türkiye'de de kurulacağı düşüncesinin iyiden iyiye benimsendiği bir dönemde, İTÜ de bu alanda çeşitli araştırmaları gerçekleştirmek ve gerekli teknik elemanı yetiştirmek için çalışmalara başlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'de yönetici sınıfların televizyona yönelik ilgileri de İTÜ Televizyonu'nun kuruluş döneminde

açıkça görülmektedir. Henüz televizyonun deneme çalışmaları yapılırken, 2 Temmuz 1952’de, İTÜ’yü ziyaret eden Celal Bayar televizyon stüdyosunu da incelemeyi ihmal etmemiştir (Cumhuriyet, 03.07.1952: 1).

İTÜ Televizyonu ilk yayını 09.07.1952’de gerçekleştirmiştir. Bu yayında ilk olarak Elektrik Fakültesi dekanı ve televizyon sorumlusu Prof. Mustafa Santur televizyonun kuruluş amacı üzerine bir konuşma yapmış, ardından Kore’deki birliklerin faaliyetlerine dair bir film gösterilmiş ve son olarak da Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Burhan Felek bir konuşma yapmıştır. Bu ilk yayın, İstanbul’daki bir radyo şirketinin getirttiği birkaç televizyonun Teknik Üniversite’ye ve Beyoğlu’nda bir mağazaya yerleştirilmesiyle halka izletilmiş ve yoğun bir ilgiyle karşılanmıştır (Cumhuriyet, 10.07.1952: 3). İTÜ Televizyonu her ne kadar önceliği işin tekniğine verme ve bu konuda öğrencilerini eğitme amacını taşısa da, yayıncılık açısından birçok ilkin gerçekleştirilmesine de katkıda bulunmuştur. Ayrıca, İTÜ Televizyonu, Türkiye’de televizyona yönelik ilgi ve beklentinin artmasına da katkıda bulunmuştur. İTÜ Televizyon Şefi Fatih Pasiner, daha 1954’te, televizyona yönelik büyük bir ilgi olduğundan ve bu yeni aracın kısa sürede gündelik hayatımızın önemli bir parçası haline geleceğinden bahsetmektedir:

Televizyon muhakkak ki yakın bir zamanda bütün hayatımıza hâkim olacak, hatta radyoyu bile geride bırakacak kadar evlerimizin mefruşatı arasına yerleşecek bir eğlence vasıtası haline gelecektir... çok defa neşriyat yaptığımız sırada, mağaza vitrinlerindeki apareylerden emisyonumuzu seyredip, dinleyen halkın trafiği bozduğuna, caddeleri tıkadığına şahit oluyoruz. Bu da gösteriyor ki, televizyon, bizde de Amerika’da olduğu gibi rağbettedir (Milliyet, 24.12.1954: 3).

Bununla birlikte, İTÜ Televizyonu’nun çok sınırlı bir alanda ve ülke nüfusuna oranla çok az sayıda insan tarafından izlenebildiğini unutmamak gerekir. Her ne kadar ülkedeki televizyon alıcı cihazı sayısı yıllar itibariyle artış gösterse de yayınların izlenebildiği alanda çok büyük bir değişim yaşanmamış, İstanbul’un yalnızca belirli bölgelerinde izlenebilmiştir (Milliyet, 24.12.1954: 3).

İTÜ Televizyonu’ndan sonra da, 1950’lerde siyasi arenada ve tüketim alanında oynadığı rolle bir “Amerikan aracı” olarak görülmeye başlanan

(Hickethier, 2008: 74-75) televizyonun Türkiye getirilme girişimleri devam etmiştir. Bu çerçevede, Mart 1955'te iki Amerikan şirketi, General Electric ve NBC, İstanbul'da bir televizyon istasyonu kurmak için başvurmuşlardır (Milliyet, 31.03.1955: 1; Cumhuriyet, 06.04.1955: 1). Bu başvurulardan da bir sonuç alınamamıştır. Ancak, televizyon konusu gündemdeki yerini korumaya devam etmiştir. Sonuçsuz kalan bu girişimler televizyon kurulması konusundaki istek ve beklentileri de arttırmış, televizyonun ülke için artık bir gereklilik olduğu dile getirilmeye başlanmıştır. Rıdvan Tezel, televizyonun bir eğitim vasıtası olmasının yanı sıra, Amerika'daki seçimlerde önemli roller üstlendiğini belirtmekte, gerek siyasilerin kendi propagandalarını yapmada kullanacakları bir araç olarak, gerekse halkın daha bilinçli birer seçmene dönüşmesinde televizyonun önemli bir araç olduğunu ileri sürmektedir (Cumhuriyet, 22.03.1954: 5). Vâlâ Nureddin ise televizyonun Türkiye için önemli bir ihtiyaç olduğunu ve bir an önce kurulması gerektiğini belirtmektedir:

Amerika televizyondan öylesine faydalanıyor ki, öğretmenlerin, meslekleri bakımından ne derece telaşa düştüklerini geçen gün gazetelerimizde okumuşsunuzdur... Görülüyor ki, televizyonun istikbali büyüktür. Geniş ölçülerde er geç bundan faydalanmamız mümkün olacaktır. Güç olsun da geç olmasın. Tıpkı demiryollarına, tıpkı deniz yollarına, tıpkı PTT'ye, tıpkı okul binalarına hizmet edercesine, yirminci asrın bu medeni buluşuna da zaman geçirmeden milletçe, devletçe ve beynelmilel sahada ehemmiyet vermeliyiz. Milli bütçemizden bu işe büyük bir para ayırmak, eğlenceye değil milli kültüre pay ayırmak olacaktır... üç, beş sene içinde –başta Türkiye- birçok gelişmemiş memleketler televizyonlu öğretimle bezendirilebilir. Köylerine kadar... Bu da medeniyetin zaferi olur (Cumhuriyet, 31.08.1956: 2).

Bu arada, uluslararası televizyon endüstrisi de Türkiye pazarını oluşturmak için girişimlerini sürdürmektedir. Avrupa Televizyon Sanayi Gelişim Merkezi'nin 1956 yılında düzenlediği ve 20 Haziran - 6 Temmuz arasında gerçekleştirilen televizyon haftası kapsamında İtalya'dan bir grup televizyon teknisyeni ve oyuncu Türkiye'ye gelmiş ve yaptıkları temsilleri televizyondan izletmek için İstanbul ve Ankara'da birer gösteri düzenlemişlerdir. Televizyon haftası, Türkiye'de televizyon fikrinin yaygınlaşması ve benimsenmesi için düzenlenmiş bir etkinliktir (Cumhuriyet, 20.06.1956: 1; Cumhuriyet, 29.06.1956: 1; Milliyet,

27.06.1956: 3). Yabancı televizyon şirketleri, Türkiye’de televizyona yönelik ilgiyi canlı tutmak için hemen her dönem çaba göstermişlerdir. Bu çerçevede, 1958’de Amerika’nın Sesi, İTÜ Televizyonu’nun yaptığı yayınların daha fazla kişi tarafından izlenebilmesi için, kamusal alanlara yerleştirilmek üzere, İTÜ’ye 7 adet televizyon alıcı cihazı vermiştir. 1957’de İstiklal Caddesi ve Teknik Üniversite karşısına cihazlar yerleştirilirken, 1958 yılında da aynı uygulamaya devam edilmiş ve yeni televizyonlar getirilerek farklı yerlere yerleştirilmiştir. (Milliyet, 08.02.1958; 12.02.1958). Bunun yanı sıra, Ekim 1958’de düzenlenen Türkiye Milli Sanayi Sergisinde de bir televizyon sistemi kurulmuş ve İTÜ Televizyonun bu sergi boyunca her gün 16.00-18.00 saatleri arasında gerçekleştirdiği yayınlar ziyaretçilere izlettirilmiştir (Cumhuriyet, 13.10.1958: 1). Böylece daha fazla insanın televizyonu tanınması ve televizyona dair bir beklenti içine girmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Kısacası 1950’ler bir yandan DP hükümetinin, özellikle Amerikan şirketlerinin teşvikiyle, her fırsatta bir televizyon istasyonu kurma girişiminde bulunduğu, diğer yandan da yabancı şirketlerin Türkiye’de televizyona yönelik ilgiyi canlı tutarak ısrarla kendilerine yeni bir pazar açabilmenin yollarını aradığı bir dönem olmuştur. Uluslararası televizyon endüstrisinin öncü şirketlerinin 1950’lerde başlattıkları girişimler 1960’larda da devam edecek ve Türkiye’de televizyon şebekesinin kurulmasındaki önemli itici güçlerden biri olacaktır. Ancak, 1950’lerde televizyon kuruluşu konusunda Türkiye’de sık sık adı geçen Amerikan şirketlerinin yerini, 1960’larda, Alman devletinin teknik yardımları öncülüğünde, Avrupa şirketleri alacak ve Türkiye’de televizyonun kuruluşu için büyük çaba sarf eden bu şirketler ileride Türkiye televizyon şebekesinin ve televizyon alıcı endüstrisinin hâkim aktörleri olacaktır. Bunun yanı sıra basın da, özellikle Milliyet gazetesi, 1950’lerden başlayarak halkın televizyonu tanınması ve televizyonla ilgilenmesi konusunda öncü bir rol üstlenmiştir.

Radyo alanında neredeyse hiçbir teknik, idari ve ekonomik gelişmenin yaşanmadığı 1950’lerde, televizyon konusundaki girişimler de sonuçsuz kalmıştır. Ancak DP, 27 Mayıs darbesine kadar bu konudaki girişimlerini sürdürmüştür.

1950'lerin sonuna gelindiğinde de, televizyonun ülke için bir gereklilik olduğunu ve bunun için çalışmalara bir an önce başlaması gerektiğini dile getirmeye devam etmiştir (Cumhuriyet, 02.02.1958: 1). 1958'de DP hükümeti radyoları yeni bir idari yapıya kavuşturmak için bir düzenleme hazırlığına girmiş, bu çerçevede Radyo ve Televizyon Umum Müdürlüğü kurulacağını duyurmuştur. Basın Yayın ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak bir Radyo ve Televizyon Umum Müdürlüğü kurulması için gerekli yasa tasarısını hazırlayan (Milliyet, 03.04.1958: 5; Cumhuriyet, 03.04.1958: 3) DP hükümeti, hazırladığı bu kanun tasarısını da hayata geçirememiştir (Kocabaşoğlu, 2010: 317-318). DP hükümeti, her ne kadar televizyon kurma girişimlerinde başarılı olamasa da, yeni oluşturmayı planladığı idari yapının adında televizyona da yer vermekle bu işi ciddiye aldığını göstermek istemiştir. Çünkü 1950'lerin başlarından itibaren dile getirilen televizyon istasyonu kurulacağı yönündeki söylentiler ve girişimler öyle uzun sürmüş ve her seferinde sonuçsuz kalmıştır ki, 1950'lerin sonunda iyiden iyiye bir mizah konusu haline dönüşerek karikatürlere konu olmaya başlamıştır (Milliyet, 30.12.1956: 1; Milliyet, 14.3.1957: 1; Milliyet, 10.02.1958: 1).

DP hükümetinin televizyon istasyonu kurma yönündeki son girişimini, 1959'un sonunda, Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç açıklamıştır. Kılıç, Ankara, İstanbul ve İzmir'de birer televizyon istasyonu kurmak için girişimlerde bulduklarını duyurmuştur (Milliyet, 20.12.1959: 3). Kılıç öncülüğünde, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü bünyesinde başlatılan girişimler Meclis'te de gündeme gelmiş ve Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Bütçesi üzerine hazırlanan 30.01.1960 tarihli raporda da "Halkın fikir, bilgi, sıhhat ziraat ve saire gibi konularda aydınlatılması ve umumi duygu ve düşünce kalkınmasının temini yolunda kulakla birlikte göze hitabeden televizyonun" kuruluşuna destek verilmiştir (TBMM, 19.02.1960, B.41: 435, 438). Bu çerçevede, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü bünyesinde bir Televizyon Etüt Bürosu kurulmuş ve televizyon konusunda gerekli çalışma ve hazırlıkları yapma görevi bu büroya verilmiştir. Bu kapsamda 15-17 Şubat tarihleri arasında bir komisyon toplanmış ve televizyon konusunda nelerin yapılacağına dair görüşmeler yapılmış ve bu

çerçevede, 1960'ın başlarında ilk ciddi adımlar atılmıştır (Cumhuriyet, 21.02.1960: 3).

Kılıç, en başından beri DP kadrolarıyla yakın ilişkisi olan bir isimdir. 1950'lerin sonunda Amerika'da Basın Müşaviri olarak bulunmuş ve televizyonun Amerika'daki gelişimine ve kullanımına tanıklık etmiştir. Türkiye'ye döndüğünde, Eylül 1959'da, DP hükümeti kendisine Basın Yayın Genel Müdürlüğü görevini vermiştir ve Kılıç, Türkiye'de yaşanan ağır kriz ortamında televizyon kurma girişimlerini başlatmıştır. Adnan Menderes'e Türkiye için televizyonun artık bir zorunluluk olduğunu ve bir an önce kurulması gerektiğini, ayrıca ondan siyasi olarak da yararlanabileceklerini söylediğini ve bu sözlerine Menderes'in olumlu cevap verdiğini belirtmektedir (Altemur Kılıç, kişisel görüşme, 03.10.2013). Menderes, aslında, en başından televizyona ilgi duymaktadır. Radyoların birer hükümet organı haline getirildiği bu dönemde, televizyondan da bu amaçlarla yararlanılabileceği fikri cazip bir tekliftir (Kılıç, 2005: 281-282).

Bu son girişimle birlikte, televizyonun kuruluşu için bağlantı kurulan ülkeler de farklılaşmış, özellikle, İngiltere ve Japonya gibi ülkelerin adı da geçmeye başlamıştır (Milliyet, 29.02.1960: 3). İstasyonların yine İstanbul, İzmir ve Ankara'da kurulması planlanmaktadır. Bununla birlikte gerekli teknik elemanı yetiştirmek için bu alan üzerine eğitim veren bir enstitünün de kurulması plana dahil edilmiştir (Milliyet, 03.02.1960: 3). Kılıç ve televizyon etüt bürosu yetkililerinden Yavuz Karaözbek temaslarda bulunmak üzere Şubat 1960'ta Fransa ve İngiltere'ye gitmiş, yaptıkları gezinin ardından Kılıç 04.03.1960'ta bir açıklama yapmış ve kısa sürede Türkiye'nin de bir televizyona kavuşacağını belirtmiştir: "Bu seyahatim sırasında Fransa, İngiltere ve Hollanda'ya uğradım. Fransızlarla bir prensip anlaşmasına vardık. Gerek eleman yetiştirmek gerekse teknik malzeme temininde Fransızlar bize yardım edeceklerini bildirdiler. Televizyon bugün medeni bir ihtiyaç haline gelmiştir. Komşularımızda bulunan televizyonun zaruretini bizde anladık" (Milliyet, 05.03.1960: 3).

Bu belki de 1950'lerin başından beri birçok kez gündeme gelmesine, çeşitli firmalarla temaslar kurularak etütler yaptırılmasına rağmen bir türlü hayata geçirilemeyen televizyon projesine en çok yaklaşıldığı andır. Ancak, araya 27 Mayıs 1960 darbesinin girmesiyle, tıpkı önceki girişimler gibi, bu da sonuçsuz kalmıştır.

1960 Darbesi Sonrası Televizyon Tartışmaları: Kaldığı Yerden Devam

Darbeye birlikte televizyon kurma girişimleri bir süre rafa kaldırılmıştır. Ancak bu dönem çok uzun sürmemiş, 1960 yılının sonlarına doğru televizyon konusu yeniden gündemdeki yerini almaya başlamış ve özellikle birkaç yıl sonra, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı oluşturulurken, çok ciddi tartışmalara konu olmuştur. 1960'lar televizyonun hakim kitle iletişim aracı olduğunun hemen tüm dünyada kabul gördüğü ve ülkelerin büyük bir kısmının birer televizyon istasyonu kurduğu bir döneme denk gelmektedir (Hickethier, 2008: 75). Bu çerçevede, Türkiye'de de giderek yoğunlaşan bir tartışma konusu haline gelmesi tesadüf değildir.

1960 darbesi sonrası televizyon konusundaki ilk açıklamayı Eylül ayında Başbakanlık Müsteşarı Alpaslan Türkeş yapmış ve “Yurtta derhal televizyon şebekesi yapılmalıdır. Bu konuda hükümetin teşebbüsleri vardır. Bir Japon firmasıyla müzakereler yapılmaktadır ve yakında yurdumuzun belli başlı merkezlerinde televizyon istasyonları faaliyete geçecektir” demiştir (Milliyet, 01.09.1960: 5). Türkeş'in bu açıklaması Türkiye'de televizyon konusundaki tartışmaların kaldığı yerden devam edeceğinin de göstergesidir. Bu tartışmaların yoğunlaşmasının nedenini Öngören şöyle yorumlamaktadır:

Türkiye'de özellikle 27 Mayıs darbesinden sonra televizyon gelsin mi, gelmesin mi diye büyük tartışmalar yapıldı. Bunun bir nedeni hem Alparslan Türkeş'in hem Cemal Gürsel'in televizyonu eğitim amaçlı kullanmaları, kullanmak istemeleri. Belki Alparslan Türkeş'in ülkücülüğü yaymak için düşündüğü bir yöntemdir (2002: 15).

Darbe sonrasında, televizyonun kuruluşunun giderek daha ciddi bir konu olarak ele alınmaya başlandığını ve bu çerçevede gerek Meclis'te, gerek basında ve gerekse DPT bünyesinde tartışıldığını görmekteyiz. Ayrıca, televizyon

konusunun daha ciddi bir biçimde ele alınmasına paralel olarak, bu işi üstlenmek isteyen şirketlerin başvurularında da artış yaşanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nda, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde, Turizm Bakanlığı'nda günlerce Türkiye'de televizyon yayınlarının başlatılması konusunda düzenlenen toplantılara katıldığını belirten Öngören, çoğu Amerikan olmak üzere 17 yabancı şirketin hemen Turizm ve Tanıtma Bakanlığına başvuru yaptığını belirtmektedir: “Bu önerileri inceleyen komisyonda çalıştığım için gayet iyi hatırlıyorum: Örneğin televizyonu bedava kuracaklardı; ama on yıl sonra bütün reklam kârı kendilerine kalacaktı. Yani herkes nasıl bir kanca atarak bu boşluktan yararlanabileceğini düşünüyordu”³ (2002: 15).

Hükümetler bir yandan ülkeye televizyon getirilmesi konusunda istekli görünürlerken, diğer yandan da bu konuda kararlı adımlar atmakta tereddüt etmektedirler. Bu tereddütleri, DPT'nin Türkiye için televizyonun lüks bir yatırım olacağını ileri sürmesiyle daha da belirginleşmiştir. Bu çerçevede, daha Kurucu Meclis döneminde önceliğin radyoya verilmesi gerektiği ve ülke henüz güçlü bir radyo şebekesine sahip değilken televizyon işine girişmenin bir hayalcilik olduğu dile getirilmeye başlanmıştır (26.2.1961, B. 7, O. 3: 495-496). Bu tartışmalar giderek daha da keskinleşmiş, basında “televizyon taraftarları” ile “televizyon karşıtlar” arasında yürütülen bir mücadele olarak lanse edilmeye başlanmıştır.

Planlama döneminin başladığı bu yıllarda DPT'nin bu konudaki görüşleri ağırlık kazanmıştır. Bu dönem, televizyonun kurulmasını isteyenler eğitim ve kalkınmada oynayacağı rolün önemine vurgu yaparak bu yeni teknolojinin Türkiye'nin kültürel kalkınmasına ve eğitimine büyük katkılar sağlayacağını vurgulamışlardır. Televizyonun ülke için ciddi bir ekonomik yük getireceğini ve bu nedenle girişimlerin bir süre daha ertelenebileceğini savunanlar ise henüz güçlü bir radyo şebekesi bile kurulamamışken ve radyo endüstrisi bile tamamen dış kaynaklara dayalıyken televizyon gibi külfetli bir işe kalkışmanın sermaye çevrelerinin beklentilerini karşılamaktan öte bir hizmeti olmayacağını,

³ 1972'den itibaren televizyonda reklam yayınlamaya başlayan TRT'nin birkaç yıl sonra bu reklamlardan elde ettiği gelire bakıldığında şirketlerin ne kadar ciddi paralar kazanacaklarını iyi hesaplamış olduklarını görmek mümkündür (TRT, 1980 Faaliyet ve Mali Bünye Raporu).

televizyonun küçük bir grubun elinde lüks bir eğlence aracı olarak kalacağını ileri sürmüşlerdir. Bu tartışmalar, 1962 yılında, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanırken zirveye ulaşmıştır. DPT ikinci görüşü savunmakta ve televizyonun henüz kalkınmasını sağlayamamış bir ülke için lüks olduğunu dile getirmektedir. Radyo ve televizyonun, özellikle, az gelişmiş ülkelerde halkın eğitimi konusunda ve kalkınmada çok önemli roller üstleneceğini kabul etmekle birlikte, henüz ülkenin her tarafından rahatça dinlenebilen bir radyo şebekesi kuramamış ve nüfusunun büyük çoğunluğu köylerde yaşayan Türkiye’de önceliğin radyoya verilmesi gerektiğini savunmaktadır (DPT, 1966: 211-212). Neticede, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda televizyon şebekesi kurma işine yer verilmemiş ve bunun öncelik sırasının olmadığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte, Plan’da “Televizyon konusu teknoloji ve maliyetlerdeki değişmelere göre ekonomimizi zorlamayacak şekilde ele alınabilir” ifadesine yer verilerek, bu alandaki olası çalışmaların ve hazırlıkların önüne de tamamen geçilmemiştir (DPT, 1963: 384). Halkın eğitimi ve ülkenin kalkınmasında televizyonun en etkili araç olacağı vurgusu ise İkinci Plan’da karşımıza çıkacaktır (DPT, 1966: 222).

Birinci Plan’la televizyon konusu ertelenirken, Türkiye’deki televizyon alıcı cihazları sayısı bu dönemde artmaya başlamıştır. Özellikle yurt dışında çalışan işçilerin gümrüksüz olarak getirdiği televizyonlar bu artışta etkili olmuştur (Tuğrul, 1975: 141). Ülkedeki televizyon alıcı cihazları özellikle sınır bölgelerinde yoğunluk kazanmaya başlamıştır. İkinci Beş Yıllık Plan’da İstanbul ve çevresinde 3900, Güney bölgelerinde 4000 civarında televizyon olduğunun tahmin edildiği belirtilmektedir (DPT, 1967: 590). Semih Tuğrul, Türkiye’de televizyon sahibi olma isteğinin o dönem giderek bir tutku halini almaya başladığını belirtmektedir. Bunun yansımasının ise evlerin çatılarında yükselen antenlerin sayısındaki artışta net bir biçimde görülebildiğini vurgulamaktadır (1975: 141-142).

Birinci Plan televizyonu ertelemiştir ancak tartışmalar sürmeye devam etmiştir. 1963 yılında, radyoda, Abdi İpekçi yönetiminde bir açık oturum düzenlenmiş, bu açık oturuma Basın Yayın Genel Müdürü Altınur Kılıç ve Prof.

Nermin Abadan Unat ve DPT Müsteşarı Ziya Müezzinoğlu katılmıştır. Böylece televizyon konusu ilk kez daha geniş kitlelerin önünde tartışmaya açılmıştır. Açık oturum basında da yankısını bulmuş ve televizyon konusu kamuoyunun önünde tekrar yoğun bir biçimde ele alınmaya başlanmıştır (Milliyet, 28.05.1963: 4). Bu süreçte, özellikle Milliyet gazetesi televizyon istasyonu kurulmasını isteyenleri destekler bir politika benimsemiş, sütunlarında sık sık televizyonun gerekliliğine değinen yazılara yer vermiştir. Kılıç da televizyonun kuruluşu konusunda Milliyet gazetesinin ve Abdi İpekçi'nin en büyük destekçilerden biri olduğunu vurgulamaktadır (Altemur Kılıç, kişisel görüşme, 03.10.2013).

1960'ların başındaki televizyon kurma girişimlerinde de öncü isimlerden biri Altemur Kılıç olmuştur. DP döneminin Basın-Yayın Genel Müdürü'ne, 1960 sonrasında da görev verilmiştir. Böylece Kılıç, TRT hazırlıklarının sürdüğü, kanun tasarısının görüşüldüğü bir dönemde, DPT'nin kesin karşı tavrına rağmen, Türkiye'de televizyonun kuruluşu için girişimlerde bulunmaya devam etmiştir.

1960'lar bir yandan kentleşmenin, iletişim olanaklarının arttığı, diğer yandan da 1961 Anayasası'nın getirdiği ortamda farklı düşüncelerin sesini giderek daha fazla duyurmaya başladığı, toplumun farklı kesimlerinin daha fazla görünürleştiği ve birbiriyle etkileşime geçtiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu, toplumsal hareketlerin de yavaş yavaş ortaya çıktığı bir dönemdir. Tam da böyle bir dönemde televizyonun eğitim, kalkınma, ulusal bütünlük ve milli güvenlik açısından önemli bir araç olacağı düşünce ve beklentilerine, bu aracın sınıfsal denge açısından da kullanılabileceği düşüncesi eklenmiştir. Radyonun sınıfsal açıdan kullanılabileceğinin farkında olan ve bunu hayata geçirmiş yönetici sınıflar (Kocabaşoğlu, 2010), televizyon için de benzer bir beklentinin içine girmişlerdir. Bu, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı Müşaviri Altemur Kılıç'ın sözlerinde açık ifadesini bulmaktadır. Kılıç, dünyanın diğer ülkelerinde televizyonun gerek eğitim gerekse kültürel açıdan faydaları ve kullanımını aktardıktan sonra sınıfsal kullanımına da değinmektedir: "Gene bu ve diğer memleketlerde televizyonun sosyal farklılığı ortadan kaldırmaya ve sınıflar arasında yakınlaşma ve denge sağlamaya hizmet ettiği tespit edilmiştir..."

(Milliyet, 6.3.1963: 2). Aynı yazı dizisinin ikincisinde de Kılıç benzer bir vurgu yapmaktadır: “Planın ruhuna uygun olarak sosyal sınıflar arasındaki farklılığı, muhtelif bölgeler arasında hizmet ve medeni şartlar bakımından dengesizliği gidermekte de televizyon başlıca amil olacaktır” (Milliyet, 7.3.1963, sf.2). Ancak kısa bir süre sonra televizyonun, tıpkı diğer kitle iletişim araçları gibi, eş zamanlı bir biçimde hem bir sınıf yapısını yansıttığı hem de gizlediği dile getirilmeye başlanacak, bu yeni kitle iletişim aracının sınıfsal ve toplumsal mesafeyi aşındırdığı yönündeki savlar eleştiri konusu olmaya başlayacaktır (Nerone, 2006: 102).

Ünsal Oskay (1971), henüz kalkınmasını gerçekleştirememiş, nüfusunun büyük çoğunluğu eğitim olanaklarından mahrum az gelişmiş ülkelerin teknolojiyle ilişkilerinin çok daha sorunlu olduğunu, bu sorunlu yanın egemen sınıflar tarafından hem perçinlendiğini hem de kullanıldığını belirtmektedir. Yeni bir kitle iletişim aracı olan televizyonun kalkınma ve eğitimde kullanılabileceği ve bundan büyük faydalar sağlanabileceği iddiası da bu anlamda önem kazanmaktadır. Bu savlar, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda yapılacak köklü yapısal değişiklikleri gerektiren kalkınma ve eğitim gibi gelişmelerin televizyon aracılığıyla bir anda gerçekleştirilebileceği vaadi sunmakta, gerek televizyon şirketleri ve gerekse televizyonu kendi ülkelerine ithal etmek isteyen ülkelerin siyasetleri tarafından hızla benimsenmekteydi. Oskay, radyo bağlamında, bir ülkenin kalkınması ve eğitimi için teknolojik yenilikten önce yapısal eşitsizlikleri giderecek düzenlemelere başvurulması gerektiğini, aksi takdirde teknolojinin mevcut durumu pekiştirmekten öte bir işe yaramayacağını belirtmekte, Türkiye’deki durumun tam da bu ikinci işleve hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Ona göre asıl sorun, “siyasal iktidarın biçimlenişini belirleyen sosyal kuvvetlerin” halkın sorunlarını ele alacak ve gerçekten bu sorunların çözümüne hizmet edecek gelişmeleri kendileri için ne kadar yararlı buldukları noktasında düğümlenmektedir (1971: 67). Ülkenin kalkınması için yapılması gereken köklü reformlarla siyasi iktidarların yapısının sürekli çeliştiği bir ülkede, sorunların çözümünün yalnızca teknolojik yeniliklere dayandırılması iktidarların sorunların çözümü için çabaladıkları yanılsamasını sürdürmelerine hizmet

etmektedir (Küçük, 1975: 310). Bu noktada, vaat edilenle planlanan arasında ciddi bir kopukluk karşımıza çıkmakta, ancak siyasilerce bu boşluğun üzeri ısrarla örtülmekte ve siyasiler radyolarının durumu ortada olan bir ülkede, televizyon gibi yeni bir teknolojinin Türkiye'nin eğitimi ve kalkınması için büyük bir öneme sahip olacağı savına sıkı sıkıya sarılmaktadırlar. Bu çerçevede, tam da bu dönemde, radyoların mümkün olduğunca halkın sorunlarından uzak programlara yönlendirilmesi ve devletin ağzı olarak konumlandırılması bu tezadı göstermesi açısından önemlidir (Kocabaşoğlu, 2010; Oskay: 1971: 67). Oskay'a göre bu durum, iktidarlara "hem teknolojik buluşlar ve olanaklardan kitlelere bir şeyler veriyormuş gibi görünmek, hem de, teknolojik olanakların gerçekten toplum yapısında 'gelişme' yönündeki değiştiricilik etkilerini silmek ve bunların halk katlarına inmesini önlemek" imkânını aynı anda vermektedir (1971: 67). Bu çelişik gibi görünen durum, DP döneminde olduğu gibi, 1960 darbesi sonrası dönemdeki televizyon tartışmalarında da net bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, 1960 sonrası tartışmalar bu açıdan daha net veriler sunmaktadır. Hararetle televizyonun kurulmasını isteyen Adalet Partisi (AP) iktidarının, televizyon henüz deneme yayınları ile çok sınırlı sürelerde, çok sınırlı alanlara ulaşırken bile sert bir biçimde programları eleştirmeye başlaması bunun açık bir göstergesidir. Bir yandan popülist politikalarla halk tabanlarına ulaşmaya çalışan ve bu çerçevede halk için yeni yatırımlar yaptığını ileri süren iktidar, diğer taraftan kendisi ve kendi kontrolü dışında halka ulaşacak adımların atılmasını istememekte, kalkınma ve sosyal refahın sağlanması için gerekli köklü reformları yapmaya

TRT'nin Kuruluşu ve Televizyon

Tıpkı darbe yönetimi gibi, İnönü liderliğinde kurulan hükümetler de bir yandan televizyonun kurulmasını istediklerini beyan ederken, diğer yandan bunun için gerekli adımları atmamaktaydılar. Birinci Beş Yıllık Plan çerçevesinde çıkan tartışmalar ve DPT'nin bu konudaki karşı tutumu televizyon kurma kararının ciddi bir sorumluluk olduğunu hükümetin de fark etmesini sağlamıştı, ancak bir taraftan da televizyon gibi bir vaatten vazgeçme niyetinde değillerdi. Bununla birlikte,

radıoları ve ileride kurulması planlanan televizyonu yeni bir idari yapıya kavuşturma düşüncesi ve bu doğrultuda hazırlıkları yapılan *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanunu* da televizyon konusunun ikinci plana düşmesinde etkili olmuştur. Radyoların 1960 öncesi içine düştüğü durum darbe gerekçelerinde biri olurken, radyolara çeki düzen verilmesi 27 Mayıs sonrası öncelikli meselelerinden olmuştur. Bu çerçevede ön plana çıkan yasal düzenleme zorunluluğu yayıncılık alanındaki teknik gelişmenin bir süre daha ikinci planda kalmasına, televizyonun kurulması ve işletilmesi sorumluluğunun yeni kurulacak olan TRT'ye verilmesi yönündeki düşüncelerin de ağırlık kazanmasına yol açmıştır.

Ancak tam da böyle bir dönemde sahneye yeni bir aktör çıkmış ve Türkiye'de televizyon konusunu yeniden canlandıracak Batı Alman teknik yardımı teklifi gelmiştir. Ancak TRT'nin kuruluşunun gündemde olduğu bu dönemde hükümet bu teklifin de kurulması planlanan TRT tarafından değerlendirilmesi görüşünü benimsemiş ve televizyon konusunu TRT dönemine ertelemek istemiştir (Cumhuriyet Senatosu, 1964, B. 38: 664; Öngören 2002: 15-16). Her ne kadar hükümet televizyon kurma sorumluluğunu doğrudan üzerine almak istemiyor görünse de, 1963 yılında, henüz TRT yasası bile hazırlanmamışken, Almanya'nın yardım teklifi kabul edilmiş ve televizyon hazırlıklarına başlanmıştır.

Batı Almanya'nın teklifinin arkasında da Altemur Kılıç'ın girişimleri vardır. 1962'de Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde yeniden göreve başlayan Kılıç, Türkiye'de televizyon kurulması fikrinin tekrar canlandırılmasında en önemli isimlerden biri olmuştur. Kılıç, Eylül 1963'te Bonn'a Müşavirlik göreviyle atanmıştır. Kılıç, bu göreve atanmasının temel nedeninin "Alman makamlarıyla Türkiye'ye televizyon kurulmasını müzakere etmek" olduğunu belirtmektedir. Bu görevi sırasında Alman makamlarıyla ve radyo televizyon şirketleriyle güçlü temaslar kurduğunu, bu çerçevede Federal Basın Dairesi üst yöneticilerinden Dr. Hans Sterken ve Dr. Krause-Brewe ile çalışmalar yaptığını ve sonunda Türkiye'ye

eğitim amaçlı bir televizyon stüdyosu kurulması ve FM vericisi için yardım yapılması konusunda anlaşmaya vardıklarını belirtmektedir (2005: 241, 284-285).

Batı Almanya'nın teklifi genel olarak olumlu karşılanırken, bu teklifin iyi değerlendirilmesi gerektiğini savunarak daha temkinli davranan kesimler de olmuştur. Buna göre, Almanya'nın teklifinin arkasında kendi endüstrileri için bir pazar yaratma amacının söz konusu olduğu da vurgulanmıştır. Öngören, Almanya'nın ve Avrupa'nın renkli televizyon sistemine geçtiğini ve bu nedenle de eldeki siyah-beyaz tüm teçhizatı pazarlama ihtiyacı duymaya başladığını belirterek, Türkiye'ye yapılan teklifin de bu amaca hizmet ettiğini ileri sürmektedir (2002: 16).

1950'lerin sonlarında Türkiye'de başlatılan ve 1960 darbesi sonrası devam eden ilk planlama çalışmalarının önemli isimlerinden Ayhan Çilingiroğlu Batı Almanya'nın Türkiye'ye kalkınma adına teknik yardım yapma fikrinin 1950'lerde netlik kazandığını, bunda Doğu Bloku karşısında Batı Bloku'na yönelen ülkeleri kaybetmek istemeyen ABD'nin önemli bir rolünün olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Alman şirketleri 1950'lerin başlarından itibaren Türkiye'den büyük kazançlar elde etmiş ve bunun karşılığında Türkiye'ye hemen her zaman eskimiş teknolojileri pazarlamışlardır. Siyasi kadroların hesapsızlığı ve hemen her yeni yatırıma siyasi propaganda vasıtası olarak bakmaları ve bilgisiz, teknolojinin gelişimini takip etmekten uzak “evet efendimci” bürokrat ve teknokratların yabancı uzmanların ve şirket temsilcilerinin önerilerini benimsemekteki isteklilikleri bu durumu perçinlemiştir. Bu çerçevede Batı Almanya, teknik yardımlar konusunda da, bir taraftan ABD'nin bu yöndeki isteklerine cevap verir görünmüş, diğer taraftan da öncelikli olarak kendi şirketlerine yeni pazarlar yaratma hedefini gözetmiştir (2010: 116-117).

DPT'nin itirazlarına rağmen, Türkiye'de bir televizyon eğitim merkezi kurulması ve deneme yayınları yapılabilmesi için gerekli yardım ve malzeme temini yapabileceğini bildiren Almanya'nın teklifi kabul edilmiştir. Almanya ile Türkiye arasında 09 Nisan 1963'te imzalanan “Teknik Yardım Anlaşması” 10.08.1963 tarihli Bakanlar Kurulu tarafından 6/2084 sayılı kararla onaylanmış ve

02.09.1963 tarih ve 11494 sayılı Remi Gazete’de yayımlanmıştır. Böylece, TRT kurulduğunda, Almanya’nın vermiş olduğu teknik yardım malzemeleriyle televizyon kurma girişimlerine başlama imkânına kavuşmuştur. Almanya’nın yardımlarının yanı sıra Philips de Turizm ve Tanıtma Bakanlığına küçük bir televizyon verici ve anten teçhizatını iki yıl müddetle ödünç olarak vermeyi, ayrıca halka açık yerlere konulmak üzere 100 adet televizyon alıcısı vermeyi teklif etmiştir. Her ne kadar Philips’in bu teklifi hayata geçirilememiş olsa da, o dönem, halk arasında beklentiyi arttırmak adına Kılıç, 1963 yılında, henüz Alman yardımı gelmeden, Philips’den kapalı devre bir televizyon sistemi temin etmiş ve bunu Ankara Radyosu’na kurdurarak Radyoevi’nin vitrininden halka bir süre televizyon yayını izletmiştir (Kılıç, 2005: 286). Türkiye’de yerli sermayenin televizyon alıcı üretimine yönelik ilgisi de bu dönemde başlamıştır. Kılıç, o günlerde, Vehbi Koç’un kendisini ziyaret ettiğini ve “Söyle bakayım, bu TV dediğin nasıl bir iştir? Biz bu işe girelim mi?” diye sorduğunu aktarmaktadır (2005: 287).

1960’ların ilk yarısı, Kılıç öncülüğünde, ülkeye televizyonun girmesi için büyük bir çaba sarf edilen bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. DPT’ye rağmen televizyonun getirilişi, o dönem, hükümetin bir yandan planlama yapılmasını isterken diğer yandan da yapılan planlamanın gereklerini yerine getirmekte pek istekli olmamasının ve DPT’den ziyade kendi planlarını ve popülist politikalarını uygulama isteğinde oluşunun bir yansımasıdır (Erol, 2010: 57; Sönmez, 2010: 9). Bu durumu Kılıç’ın, DPT’ye rağmen, Bakanlar Kurulu’nun eğitim amaçlı televizyona izin vermesini tanımlarken söylediği, “TV arka kapıdan hülle ile gelecekti” sözleri net bir biçimde ortaya koymaktadır (Kılıç, 2005: 286). Hükümetlerin bu tavrı, 1950’ler ve 1960’larda “parlamentar popülizm”e sarılmalarından kaynaklanmaktadır (Boratav, 2010: 321).

Almanya ile teknik yardım anlaşması 1963 yılında imzalanmış olmasına karşın, televizyon çalışmalarına başlanabilmesi için birkaç yıl daha beklenecekti. TRT Kanununun hazırlanması, kabulü ve bu doğrultuda, radyoları ve kurulması planlanan televizyonu yeni bir idari yapıya kavuşturan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’nun faaliyete geçmesi 1964 yılının sonunu bulacaktı. Kurulduktan kısa

bir süre sonra eleştirilere maruz kalmaya başlayan TRT'nin televizyon konusuyla ilgilenmesi daha da imkânsız bir hal alacaktı. Ayrıca, TRT'nin halletmesi gereken öncelikli konu radyolardı. Dolayısıyla bu süreçte televizyon bir süre daha geri planda kalacak ve televizyon stüdyosunun kurulup ilk çalışmalara başlanması 1966 yılında gerçekleştirilebilecekti.

Almanya'nın teknik yardımı ile gelen ekipmanlar Mithatpaşa Caddesi'nde kiralanmış bir binanın bodrum katına kurulmuş ve gerek yayın çalışmaları, gerekse 1971'e dek süren deneme yayınları buradan gerçekleştirilmiştir (TRT 1966⁴: 114). Almanya'nın gönderdiği yardımlarla 1966 yılında personel eğitimine ve program denemelerine başlanmıştır. Ancak gönderilen araç-gerecin tam bir televizyon eğitimi gerçekleştirilebilmesi ve deneme yayınlarına başlanabilmesi için yetersiz olduğu kısa sürede anlaşılmıştır (TRT, 1966: 115; TRT, 1967a: 67). Dolayısıyla, kurulan stüdyonun satın alınacak bazı malzeme ve teçhizatla desteklenmesi şart olmuştur. Bunun için, TRT'nin 1966 bütçesinden 4.53 milyon TL ayrılmıştır. Bu parayla sipariş edilen eksik malzemeler 1967'de alınmışlardır (TRT, 1966: 115; TRT, 1967b). Bu çerçevede, TRT televizyon yayınlarını başlatabilmek için Almanya'nın vermiş olduğu teçhizattan çok daha fazlasını satın almak zorunda kalmıştır.

TRT televizyon stüdyosunu kurup, kapalı devre deneme yayınları yapmaya başlarken televizyonun kurulup kurulmaması konusu da tartışılmaya devam etmektedir. Bu sefer konu İkinci Beş Yıllık Plan hazırlanırken gündeme gelmiştir. 1960'ların ikinci yarısında, Türkiye'de televizyon şebekesinin kurulmasının artık zaruri olduğu, ülkede bir televizyon şebekesi olmamasına rağmen televizyon alıcısına sahip hanelerin bulunduğu ve özellikle sınır bölgelerinde insanların komşu ülkelerin televizyon yayınlarını izlediği dile getirilmeye başlanmıştır. Özellikle AP temsilcileri ve Başbakan Süleyman

⁴ TRT'nin yayınlamış olduğu yıllık faaliyet ve mali bünye raporlarında basım yıllarına ait herhangi bir tarih bilgisi bulunmamakta, yalnızca raporların hangi yıllara ait olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Bu çalışmada birden fazla rapora atıf yapıldığı için, atıflarda bir karışıklık olmaması adına, bundan sonra yapılacak atıflarda tarih olarak raporların kapsadığı yıllara ait bilgiye yer verilecektir.

Demirel “Türkiye’de televizyonun artık bir zaruret haline geldiğini” sık sık dillendirmeye başlamışlardır (Milliyet, 14.04.1967: 1).

Bu dönemde televizyonun bir zorunluluk haline gelmesi, özellikle, sınır bölgelerinde yaşayan vatandaşların çoktan komşu ülkelerin televizyon yayınlarına maruz kaldığı ve bu durumun ulusal çıkarlar açısından sakıncalı olduğu savı ile dile getirilmiştir. Böylece, uzun yıllar radyo şebekesinin genişletilmesi için gündeme getirilen ulusal kaygılar ve milli güvenlik vurguları televizyonun kurulma gerekçeleri arasında da yerini almıştır. Abdi İpekçi Milliyet’te yazdığı yazısında televizyonun ülkenin kalkınması, eğitimi ve vatandaşların yabancı ülkelerin yayınlarından korunması açısından bir gereklilik haline geldiğini dile getirmiştir. İpekçi’ye göre televizyonun kuruluşuna ekonomik nedenlerle karşı çıkanların televizyonun halkın eğitilmesine katkı sunamayacağı, yalnızca belirli bir azınlığın eğlence aracına dönüşeceği iddiaları yersizdir ve aksine televizyonun eğitim ve kalkınma açısından büyük katkıları olacaktır (12.04.1967: 1, 7):

Yalnızca köşe yazarları değil haktan gelen okur mektupları ve diğer destekleyici yazılar da gazetelerde yer almaya başlamıştır. Milliyet gazetesinde yayınlanan, Mersin’den bir avukatın gönderdiği ve Türkiye’de televizyonun bir an önce kurulması gerektiğini savunan yazı da bunlardan biridir. Avukat Şinasi Develi Güney Anadolu’nun Arap televizyonlarının etkisinde olduğunu Mersin, Adana, Antalya ve Hatay çevresinde giderek artan televizyon alıcı cihazlarının bu yayınların izlenme oranını arttırdığını, bölgedeki halkın Arapça bilmesinin bu yayınların izlenmesini daha da sakıncalı bir hale getirdiğini belirtmektedir:

Hala geniş bir bölgede Türkçemiz dahi Arapça şiveyle konuşulmaktadır. Açtığı manevi yaralar daha büyüktür. Bunun karşısında finansman ve tasarruf kaygısı pek hafiftir. Planlılar ne düşünürse düşünsün gerek eğitim ve gerekse halk ihtiyacı olarak bugün televizyonun yerini tutacak başka araç yoktur (Milliyet, 23.04.1967: 2).

Televizyonun Türkiye’de önemli bir eğitim vasıtası olacağına dair inanç ve beklenti TRT’nin üst düzey yöneticileri arasında da hâkimdir. TRT Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. İsmet Giritli Türkiye’de okuma yazma bilmeyenlerin oranının her geçen gün arttığını ve bu durumun giderek içinden çıkılmaz bir sorun

haline geldiğini, bu sorunu çözmek için ilkokul dışında kalan okuma yazma öğretim kaynaklarından bir an önce faydalanılmaya başlanması gerektiğini ve çağın “en ileri eğitim aracı olan televizyonun” bu nedenle bir an önce kurulması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre televizyon, eğitimi azınlığın yararlandığı bir imkan olmaktan çıkarıp, çoğunluğa mal edecektir (Milliyet, 06.04.1967).

Buna karşılık televizyonun ülke için çok büyük külfet getireceği, dolayısıyla bu yatırımın lüks bir yatırım olacağı ve ülke kaynaklarını israf etmek anlamına geleceği yönünde itirazlar da sürmektedir. Bu çerçevede, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da televizyona yer verilmemesi istenmektedir. CHP’den Ali İhsan Göğüş:

Türkiye'nin kalkınması için tüketim mallarının değil, üretim malları endüstrilerinin geliştirilmesi şarttır, önümüzdeki plânın stratejisi de bunu böyle kabul etmektedir. İkinci Beş Yıllık Plânın dayandığı strateji dokümanına uygun hareket edilse idi, Devlet Plânlama Teşkilâtının ve Hükümetin televizyona hayır demesi gerekirdi: Türkiye’de televizyon, eğitim açısından da gereksizdir. Çünkü Türkiye'nin eğitim sorunları televizyon yayınları ile çözülebilecek nitelikte değildir. Televizyon, pahalı bir eğitim aracıdır. Televizyonun insanlarda düşünme ve tartışma alışkanlıklarını azaltan, onları otomat benzeri yaratıklar haline getiren olumsuz etkileri de söz konusudur. Televizyon daha çok Ankara, İstanbul, İzmir’de yaşayan bir küçük azınlığın eğlence vasıtası olmaktan ileri gidemeyecektir (Millet Meclisi (MM) 27.6.1967, B. 126, O. 3: 415).

İkinci Plan’la birlikte, televizyon konusunda DPT’nin de fikri değişmiştir. Birinci Plâncıların itiraz ettiği televizyon, İkinci Plâncılar tarafında desteklenmiştir. Küçük’e göre İkinci Plan, hükümetlerin planlamaya uymasını ve gerekli köklü adımları atmasını talep etmekten ziyade, koyduğu kalkınma hedefine hükümetlerin atacağı sınırlı adımlarla ulaşılabileceği düşüncesine uyum göstermiştir (1975: 296). Dolayısıyla, hükümetlerin popülist politikalarla sarıldığı ve hiçbir altyapı hazırlığı ve planlama yapmadan önerdiği yatırımlara da itiraz etmemiştir.

Televizyonun kurulmasını eleştiren Reşat Özarda’nın bu konu üzerine söyledikleri ise yayıncılık tartışmalarının bir başka toplumsal sorunla birlikte karşımıza çıkışını göstermesi açısından önemlidir:

İkinci Beş Yıllık Plân dönemi içinde yurdumuzda televizyon yayımına geçilmesi öngörülmüştür. Türkiye'de televizyon yayını yapılması elbette arzu edilen bir husustur. Ancak Doğu illerimizde beş - altı milyon vatandaşımıza henüz Türkçe konuşmayı öğretecek bir duruma gelmediğimiz gibi elimizdeki Beş Yıllık Plân'da da bunun emarelerini göremedik. Bu bakımdan birkaç büyük şehrimizde yaşayan vatandaşları bir medeni vasıtaya kavuşturmak için harcanacak milyarların, her şeyden önce Türkiye'nin dil birliğini sağlayacak bir sahaya harcanmasında zaruret vardır... Bugün radyolarımız memleketin her köşesine yayılmıştır. Fakat Doğu'da milyonlarca vatandaş kendi Türk radyolarını dinlememektedir, çünkü dilini bilmemektedir... Şimdi biz televizyonu memlekete eğitici bir vasıta olarak getiriyoruz. Kimi eğiteceğiz bu televizyonla? (MM. 2.7.1967, B. 131, O. 2: 238-239).

Tam da bu dönemde, televizyonun öncelikle eğitim imkanlarından yoksun bölgelerde, özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde, kurulması gerektiği fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır. *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo-Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu*'nda okuma-yazma bilmeyen oranı çok yüksek olan ve bu sorunu aşacak tedbirleri bir türlü alamayan Türkiye'nin "en ileri eğitim aracı olan TELEVİZYON"u öncelikle ele alması gerektiği savunulmakta, televizyonun Türkiye'nin sürekli öğretim kaynağı olacağı vurgulanmaktadır (DPT, 1966: 223). Bu çerçevede, televizyon yalnız halkın eğitiminde değil, Türkiye'de yaşayan halklara ulusal bilincin aşılmasında da etkin bir araç olarak kullanılmak istenmektedir. Az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'nin kalkınma ve eğitim hedeflerine ulaşmasını sağlayacak en etkili araç olan televizyondan bir an önce yararlanmaya başlaması gerektiği savunulurken, televizyonun milli güvenlik açısından da elzem hale geldiği, gerek ülkenin tanıtımı ve propagandasında, gerekse iç sorunları halletmede televizyonun önemli bir rol üstleneceği belirtilmektedir (DPT, 1966: 234):

Gelişen toplumlarda halkın kalkınma hareketlerine katılması ve beklenen fedakarlığı göstermesi, özellikle kalkınma fikrinin inanç olarak yerleştirilmesine bağlıdır. Halk ise, varlığında saklı olan psikolojik bir yönelişle ancak gördüğüne inanmak ve inandığı şey için fedakarlık yapmak ve çalışmak eğilimini göstermektedir. Halkın bu özelliğini bütün ülkeler televizyon aracılığı ile yararlı bir nitelik haline getirmeyi başarmışlardır. Böyle bir sonuca ulaşmak, Türkiye için de özlenen, beklenen ve mutlaka gerçekleştirilmesi gereken bir sorundur. Böyle bir sorunun çözümünde en yetkili araç

olan TV'na yönelmek, bu sorunu en kısa zamanda hallini sağlamak demektir (DPT, 1966: 234-235).

Rapor'da kurulması planlanan televizyon sistemine de değinilmekte, renkli televizyonu düşünmek için henüz çok erken olduğu vurgulanmaktadır Renkli televizyon henüz dünyada yaygınlaşmamışken Türkiye'de televizyonun renkli kurulmasının söz konusu olmadığı, şebekenin siyah-beyaz kurulacağı ancak bununla birlikte ileride renkliye çevrilmesi mümkün olacak teknik malzeme satın alınacağı belirtilmektedir (DPT, 1966: 263-264). İleride de görüleceği gibi, siyah-beyaz televizyon şebekesi kurulmakla birlikte, TRT'nin kurduğunu olduğu vericiler ve yayınların hazırlanmasında kullanılan birçok ekipman renkli yayına uygun olanlardan seçilecektir. Ancak, 1970'lerde TRT Program Müdürlüğü yapmış olan Göker Müftüoğlu, renkli yayınlara geçişin planlanan sürede gerçekleştirilemediğini, renkli yayınların başladığı 1980 sonrasında ise firmaların bu cihazları renkliye dönüştürecek parçaların üretimini artık yapmadığını, bu nedenle de renkli yayınlara geçişte kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle satın alınan cihazların TRT'nin elinde kaldığını belirtmektedir (Göker Müftüoğlu, kişisel görüşme, 10.10.2013).

Bu tartışmalar sürerken, bir yandan da firmalar televizyon alıcı endüstrisine yönelmeye başlamışlardı. 1959 yılında Philips'in radyo montaj fabrikasını faaliyete geçirmesiyle işe başlayan sermaye (Türkcan, 2010: 175), 1960'ların ikinci yarısından itibaren televizyon montaj sanayini de kurmak istemektedir. Daha 1966'da gazetelerde televizyon reklamları yer almakta, firmalar promosyon olarak televizyon alıcı cihazı dağıtmaktadırlar (Milliyet, 22.08.1966; 05.09.1966). Dolayısıyla, yerli sermaye çoktan uluslararası şirketlerle bağlantılar kurmuş ve televizyon üretim hazırlığına başlamıştır. AP hükümetinden beklenen ise kısa sürede bu pazarı yaratacak ortamı hazırlamaktır. Ancak bu beklentiler de uzun süre karşılanmayacak, iç üretim ve yerli sanayinin desteklenmesi adına yürürlükte olan ithal kotası uygulaması sermayenin gerekli parçaları ithal ederek ya da patent anlaşmaları yaparak üretime geçmesini engelleyecektir. Tıpkı televizyon şebekesi gibi, endüstrisi de ancak 1971 sonrası dönemde istediği ortama kavuşacaktır. Bununla birlikte, Türkiye'de bazı şirketler

televizyon istasyonu kurulmadan önce, televizyon üretimine başlamıştır. Türkiye'ye televizyon alıcısı parçalarının ithal edilmesinin yasak olduğu bu dönemde, televizyon üretimi için doğrudan bir fabrika kurulmamasına karşın asıl işi radyo alıcısı üretimi olan fabrikalar, sınırlı sayıda olmakla birlikte, ilk televizyon alıcı cihazı üretimlerini gerçekleştirilmeye başlamışlardır (Tuğrul, 1975: 143). Öyle ki bazı firmalar radyo alan müşterilerine çekilişle her hafta bir televizyon verme kampanyası bile başlatmışlardır (Milliyet, 05.09.1966). Kısa süre sonra ise Philips Türkiye'deki radyo fabrikasında ürettiği ilk televizyon cihazını satışa çıkarmıştır. Bu çerçevede, resmi olarak ilk televizyon üretimini başlatan da 1967'de Türk Philips San A.Ş. olmuştur (Milliyet, 17.05.1967).

Birinci Plan'da kendisine yer bulamayan televizyon, AP'nin ısrarlı tutumu ile, 21.08.1967 tarih ve 12679 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren İkinci Plan'da yerini almıştır (DPT, 1967: 589-590). Bu Plan'da da radyo ve televizyonun eğitim ve kültür alanındaki öncelikli rolüne vurgu yapılmıştır. Televizyon çalışmaları bu plan devresinden çok önce başlatılmıştı. Dolayısıyla televizyon Plan'da yerini henüz yeni almış olmasına rağmen, Plan'ın başlangıç yılı olan 1968'de deneme yayınlarına başlanmıştır. Ancak, hükümetin televizyon yayınlarının başlatılması için ortaya koyduğu istek kısa sürede yerini hayal kırıklığı ve TRT ile girilen ciddi bir çatışmaya bırakacak, tüm girişimlere rağmen televizyon uzun yıllar yalnızca Ankara'dan deneme yayınları yapmaya mahkûm edilecekti. Bu nedenle İkinci Plan dönemi de bir televizyon şebekesi planlamasıyla ve bu konuda raporlar hazırlanması ve gerekli etütlerin yapılmasıyla geçirecektir. Bir TV şebekesi kurularak televizyonun normal yayınlarına başlaması düşüncesi ise ancak III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kendisine yer bulacak ve bu yöndeki ilk adımlar 12 Mart 1971 sonrası dönemde atılabilecektir.

Televizyonun ülke için faydalı olup olmayacağı ve hangi amaçlarla kurulduğu televizyon yayınlarına başlandıktan sonra bile tartışmalara konu olmaya devam etmiştir. Öyle ki 8 Şubat 1968'de Ankara Televizyonu'nda yayınlanan, Abdi İpekçi'nin yönettiği ilk açık oturum programında da bu konu ele

alınmıştır. Bu açık oturumda, eğitim ve kalkınma konusunda televizyona büyük roller atfedenlerin yanı sıra, sorunların yalnızca televizyonla halledilemeyeceğini, televizyonun ancak yardımcı bir araç olarak kullanılabilceği, gerekli hassasiyet gösterilmezse bir eğlence aracına dönüşeceğini belirtenler de olmuştur (Forum, 13 Şubat 1968: 12).

Televizyon, kurulmadan çok uzun yıllar önce Türkiye gündemindeki yerini almasına karşın, bu konuda hiçbir zaman ciddi bir teknik hazırlık ve planlama yoluna gidilmemiş, ancak diğer taraftan da televizyon hükümetlerin sürekli gündemde tuttuğu bir konu olmuştur. Bu konuya değinen Öngören, Türkiye’de televizyonun hiç bir ön hazırlık ve planlama yapılmadan başlatıldığını ve dolayısıyla alanın içinden çıkılmaz sorunlarla baş başa bırakıldığını belirtmektedir (1972: 3; 2002, 44). Tüm eksikliklere rağmen, TRT ilk televizyon yayını 31 Ocak 1968’de gerçekleştirmiştir. Türkiye’de televizyon yayıncılığının TRT tarafından başlatıldığı yıl, AP Hükümetleri ile TRT arasında ciddi bir çatışmanın yaşandığı bir döneme denk gelmiştir. Türkiye’de televizyon şebekesinin kurulmasını ısrarla savunan AP, TRT ile girdiği mücadele içinde, televizyonu da geri plana itmiştir. Bunun yanı sıra, 1960’ların sonunda ülkenin girdiği kriz ortamı, dış borç temin edilememesi ve dolayısıyla yatırımlar için gerekli döviz tahsisi yapılamaması da televizyon şebekesinin kuruluşunu geciktiren temel unsurlardan olmuştur. Yalnızca kurum dışı etkenler değil, TRT’nin içindeki çatışmalar da televizyon hazırlıklarının zamanında yapılıp düzenli yayımlara başlanmasını geciktirmiştir. Öngören, televizyonun hazırlık aşamasında olduğu gibi, yayımlara başladıktan sonraki süreçte de TRT’nin diğer yönetici ve birimlerinden destek göremediklerini, tüm taleplerine rağmen Genel Müdürlükten bu konuda olumlu bir cevap alamadıklarını belirtmektedir (2002: 44). Tüm bu unsurlara karşın, televizyonun gelişmesini geciktiren en önemli etken AP ve TRT çekişmesi olmuştur. Öngören, AP’nin giderek artan baskı politikası nedeniyle TRT’nin televizyon yayınlarını geliştirmesine imkân vermediğini, 30 Mayıs 1970’te televizyonda canlı yaptığı konuşmada tüm Türkiye’ye ilan etmiştir: “Televizyon hoş gitmeyen sahnelere veya konulara yer verdimi ortada ne cihaz

getirtebilme imkânları kaldı, ne de yayın günümüzü arttırma şansı” (2002: 376, 378).

Sonuç

Türkiye’de televizyon, daha kurulmadan eğitim, kalkınma ve milli güvenlik vurgularıyla yan yana anılmış, yönetici sınıflar tarafından gelecekte içinde kalması planlanan sınırları tayin edilmiştir. Eğitim ve kalkınma konusunda gerekli köklü adımları atmakta isteksiz olan hükümetler, televizyonun kuruluşu konusunda ısrarla eğitim ve kalkınmaya vurgu yapmışlar ve televizyonun kaçınılmaz olduğu, ülkeye bu anlamda büyük yararlar sağlayacağı savına sıkı sıkıya sarılmışlardır.

1950’lerin başından 1968’de düzenli televizyon yayınlarının başlatıldığı döneme kadar geçen sürede her açıdan çok zayıf bir radyo teşkilatına sahip olan Türkiye’de ısrarla televizyonun kurulması konusunun gündemde tutulması ve bu yönde girişimlerde bulunulması dikkat çekicidir. Bu uzun süreç incelendiğinde, Türkiye’de televizyon ihtiyacının yaratılmasında siyasi beklentiler ve uluslararası endüstrinin pazar arayışlarının gereksinimlerden önce geldiği açıkça görülmektedir. DP döneminde de, 27 Mayıs darbesi sonrası dönemde de televizyonun kurulması gerektiği yönünde ortak bir görüş birliği söz konusu olmuştur. Ancak bir türlü gerekli yatırımlar gerçekleştirilememiş, gerekli teknik altyapı oluşturulamamış ve uzun yıllar yalnızca bir tartışma konusu olarak kalmıştır. Bu çerçevede, Türkiye’de televizyon yayıncılığının teknik açıdan plansız programsız bir biçimde ve ciddi imkânsızlıklar içinde başlatıldığını söylemek mümkündür, ancak aynısını toplumsal ve siyasi açıdan söylemek mümkün değildir. Her ne kadar televizyon yeni bir teknoloji olsa da, yönetici sınıfların televizyondan beklentileri yeni değildir. Bunlar, radyo yayıncılığında devralınan beklentilerdir ve henüz kurulmamış olan televizyon yayıncılığının sınırlarının çizilmesinde de önemli bir rol oynamışlardır. Bu durum, yayınlara başlanmasından kısa bir süre sonra televizyonun AP iktidarının sert eleştirileriyle karşılaşmasında açıkça ortaya çıkacaktır.

Kaynakça

- Adamou, Christina, Isabelle Gaillard ve Dana Mustata (2008). "Institutionalising European Television: The Shaping of European Television Institutions and Infrastructures", Bignell, Jonathan ve Andreas Fickers (Der.), A European Television History, (Oxford: Wiley-Blackwell): 79-101.
- Briggs, Asa ve Peter Burke (2011), Medyanın Toplumsal Tarihi: Gutenberg'den İnternet'e, (İstanbul: Kırmızı Yayınları) (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal ve Erkan Uzun).
- Boratav, K. (2010), Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye, (İstanbul: Yordam Kitap).
- Cankaya, Ö. (2003), TRT: Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi 1927-2000, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Crowley, David ve Paul Hyer (2010), İletişim Tarihi: Teknoloji, Kültür, Toplum, (Ankara: Phoenix Yayınları) (Çev. Berkay Ersöz).
- Çilingiroğlu, Ayhan (2010), "Ayhan Çilingiroğlu'nun Hatıralarında Planlama'nın Kuruluşu", Ergun Türkcan (Haz.), Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 113-153.
- DPT (1963), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963-1967 (Ankara).
- DPT (1966), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo-Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Ankara).
- DPT (1967), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972 (Ankara).
- DPT (1971), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo ve Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Ankara).
- Elsner, Monika, Thomas Müller ve Peter M. Spangenberg (1990), "The Early History of German Television: the slow development of a fast medium", Historical Journal of Film, Radio and Television, 10 (2): 193-219.
- Erol, Turan (2010), "Atilla Sönmez Üzerine Bir Portre Denemesi", Ergun Türkcan (Haz.), Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 35-65.
- Esgün, İbrahim (1943), "Uzaktan Görüm: Televizyon ", Radyo, 2 (17): 6-7.
- Hickethier, Knut (2008), "Early TV: Imagining and Realising Television", Bignell, Jonathan ve Andreas Fickers (Der.), A European Television History, (Oxford: Wiley-Blackwell): 55-79.
- Kılıç, A. (2005), Kılıç'tan Kılıç'a, (İstanbul: Remzi Kitabevi).

- Kocabaşoğlu, U. (2010), Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna: TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Kocaçimen, Ferda (1947), “İngiltere’de ve Amerika’da Televizyon”, Radyo, 6 (68): 15.
- Küçük, Y. (1975), Planlama, Kalkınma ve Türkiye, (İstanbul: Bilim Yayınları).
- Manyas, Nezih (1943), “Televizyonun İstikbali”, Radyo, 2 (24).
- Manyas, Nezih (1946), “Televizyon Yine Başladı”, Radyo, 5 (56): 15.
- Nerone, J. (2006), “Approaches to media history”, Angharad Valdivia (Der.), A Companion to Media Studies, (Oxford: Blackwell).
- Nureddin, V., “Televizyon İhtiyacımız”, Cumhuriyet, 31.08.1956.
- Oskay, Ü. (1971), Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon, (Ankara: Sevinç Matbaası).
- Öngören, Mahmut Tali (1972), “tv. fiatları bir sorundur”, TV, Ocak 1972, 8: 3
- Öngören, Mahmut Tali (2002), “Ben Mahmut Tali Öngören... (1998 yapımı “Ah Gözyaşım Ülke” belgeselinde MTÖ’nün konuşmalarının deşifre metni)”, Metin Aksoy (Der.), Tek Başına Orkestra: Mahmut Tali Öngören, (Ankara: TİHV Yayınları).
- Serez, N (1949), “Televizyon Sahasında Yenilikler”, Radyo, Mart 1949, 8 (87): 13.
- Sönmez, A. (2010), “Kendi Anlatımıyla Attila Sönmez” Ergun Türkcan (Haz.), Türkiye’de Planlamanın Yükseliş ve Çöküşü 1960-1980, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 5-27.
- Tezel, Rıdvan, “Televizyonun Seçim Mücadelelerinde Rolü”, Cumhuriyet, 22.03.1954: 5.
- TRT, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1966 Yılı Çalışma Programı ve Bütçesi.
- TRT (1967a), Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1967 Yılı Çalışma Programı.
- TRT (1967b), Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1967 Yılı Faaliyet ve Mali Bünye Raporu.
- TRT, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1980 Yılı Faaliyet ve Mali Bünye Raporu.
- Tuğrul, Semih (1975), Türkiye’de Televizyon ve Radyo Olayları, (İstanbul: Koza Yayınları).
- Türkcan, E. (2010), “DPT’nin Kuruluşu: Tarihi Bilgiler, Belgeler, Tinbergen ve Koopman’ın Katkıları Ergun Türkcan (Haz.), Türkiye’de Planlamanın Yükseliş ve Çöküşü 1960-1980, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 153-187.